

СПРАВА «ДЕНИСЮК ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ»

(CASE OF DENYSYUK AND OTHERS v. UKRAINE)

(Заява № 22790/19 та 3 інші заяви)

Стислий виклад рішення від 13 лютого 2025 року

В ході досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо першого, другого та третього заявників було проведено відповідні негласні слідчі (розшукові) дії. У різні дати другий і третій заявники найняли четвертого заявника як свого захисника у кримінальних провадженнях щодо них. Перший, другий та третій заявники подавали низку клопотань до різних органів державної влади з вимогою розкрити інформацію про тип, обсяг, тривалість та інші відомості щодо згаданих негласних слідчих (розшукових) дій, у тому числі, чи охоплювали вони прослуховування їх спілкування із захисниками. Працівники Національного антикорупційного бюро України (далі – НАБУ), Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (далі – САП) і голова Київського апеляційного суду відмовляли у задоволенні клопотань заявників, повідомляючи їм, що всі зібрані в ході оскаржуваних дій матеріали були знищені як такі, що не використовувалися як докази, а також посилаючись на таємний характер запитуваних документів та інформації. Державне бюро розслідувань закрило кримінальне провадження за заявою першого заявника про незаконність застосованої до нього негласної слідчої (розшукової) дії у зв'язку з відсутністю в діянні складу кримінального правопорушення. Другий та третій заявники поскаржилися до Вищого антикорупційного суду (далі – ВАКС) на незаконні дії детективів НАБУ та прокурора САП, які відмовили їм у наданні документів щодо зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж та передчасно знищили отримані в ході цих негласних дій матеріали. Вони також стверджували, що відповідні дії могли поширюватися на їх спілкування із захисниками, і просили визнати зняття інформації під час таких спілкувань незаконними. ВАКС долучив скарги другого заявника до його кримінального провадження для розгляду на стадії доказування та відмовив у задоволенні скарг третього заявника під час підготовчого засідання та встановив, що негайне знищення матеріалів, які не стосувалися кримінального провадження, було законним і слугувало запобіжним заходом від неправомірного використання приватної інформації заявника. Згідно з останньою інформацією сторін кримінальне провадження щодо першого заявника все ще перебувало на розгляді у Дніпровському районному суді міста Києва, судовий розгляд щодо другого та третього заявників також усе ще тривав. Згідно з твердженнями четвертого заявника під час досудового розслідування проваджень щодо його клієнтів він неодноразово обговорював і консультував їх з правових питань шляхом використання телекомунікаційної мережі. Четвертий заявник подавав численні запити про надання інформації до правоохоронних та судових органів, щоб з'ясувати, чи могли бути прослухані будь-які його розмови із зазначеними

клієнтами та чи міг їхній зміст стати відомим органам досудового розслідування. Органи державної влади відмовилися розголошувати будь-яку відповідну інформацію. Уряд України (далі – Уряд) також повідомив Європейський суд з прав людини (далі – Європейський суд), що він не міг виконати його прохання про надання копій відповідних судових ухвал або будь-яких інших відповідних документів з матеріалів провадження другого та третього заявників на національному рівні. Зокрема, уся відповідна інформація, що могла залишитися у розпорядженні Київського апеляційного суду та САП, вже була знищена згідно з вимогами чинного законодавства та нормативно-правових актів. Також були знищені матеріали, отримані в ході негласних слідчих (розшукових) дій у справах заявників, які не використовувалися як докази. Інші відповідні документи, такі як клопотання детективів про отримання дозволу на зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж до слідчих суддів та відповідні судові ухвали містили інформацію, яка не була розсекречена. Отже, згідно зі статтею 32 Закону України «Про державну таємницю» копії цих документів не могли бути надані. До Європейського суду перший, другий і третій заявники скаржилися за статтею 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція), що негласні слідчі (розшукові) дії порушили їхні гарантовані статтею 8 Конвенції права, враховуючи, зокрема, стверджувану відсутність належних гарантій у чинному законодавстві та практичних засобів їхньої реалізації у їхніх відповідних справах. Четвертий заявник, адвокат, скаржився, що його права за статтею 8 Конвенції були порушені, оскільки національне законодавство, застосовне до негласного прослуховування телефонного зв'язку, не містило належних гарантій захисту його конфіденційного спілкування з клієнтами. Другий, третій і четвертий заявники також скаржилися за статтею 13 Конвенції на відсутність у них ефективних засобів юридичного захисту у зв'язку з їхніми скаргами за статтею 8 Конвенції. Другий, третій і четвертий заявники також скаржилися на недотримання Урядом статті 38 Конвенції у зв'язку з відмовою Уряду надати копії документів із матеріалів проваджень на національному рівні щодо другого та третього заявників. Розглянувши скарги першого, другого та третього заявників, Європейський суд дійшов висновку, що негласний аудіо- та відеоконтроль щодо першого заявника та зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж способом прослуховування телефонних розмов щодо другого та третього заявників становили втручання в їхні права, захищені статтею 8 Конвенції. Європейський суд зазначив, що, як вбачається з наявних матеріалів, оскаржувані негласні слідчі (розшукові) дії мали певну підставу в національному законодавстві і їх санкціонували судді, як того вимагало чинне законодавство. Однак, у цій справі національні органи влади відмовили заявникам у доступі до ухвал щодо них лише на тій підставі, що вони були «засекречені» і у зв'язку з відмовою Уряду надати копії відповідних ухвал у справах другого та третього заявників, Європейський суд не має підстав для висновку, що рішення про

проведення негласних слідчих (розшукових) дій щодо заявників були ухвалені у результаті належного та детального судового розгляду, який відображав, зокрема, збалансований підхід до відповідних конкуруючих інтересів, як того вимагає Конвенція та застосовне національне законодавство. Отже, було порушено статтю 8 Конвенції у зв'язку з цим. Щодо конфіденційного спілкування захисника з клієнтом Європейський суд наголосив, що будь-які законодавчі положення щодо негласних слідчих (розшукових) дій, які потенційно порушують професійну адвокатську таємницю, повинні відповідати особливо суворим вимогам ясності та чіткості, щоб вважатися «законними». Європейський суд зауважив, що Інструкція про негласні слідчі дії від 16 листопада 2012 року не містить конкретних вказівок, які б конкретизували зміст законодавчих положень щодо захисту спілкування захисника з клієнтом. Також не вбачається, що в національному законодавстві існують будь-які інші загальнодоступні інструменти, які передбачають конкретні гарантії, що мають застосовуватися, чи процедури, яких слід дотримуватися у випадках, коли органи державної влади випадково перехоплюють конфіденційну розмову підозрюваного з його захисником під час зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж способом прослуховування телефонних розмов, аудіоконтролю чи іншої подібної слідчої дії. Розглянувши всі наявні йому матеріали, Європейський суд зауважив, що судові органи, які дали дозвіл на проведення негласних слідчих (розшукових) заходів, не мали повноважень здійснювати нагляд за виконанням своїх ухвал, а їхні повноваження обмежувалися первинною стадією ухвалення дозволу. Їх не повідомляли про результати проведення дозволених ними негласних слідчих (розшукових) дій та вони не мали повноважень перевіряти, чи було дотримано вимоги ухвал про надання дозволу. У контексті наведених міркувань стосовно відсутності у застосовній національній правовій системі детальних правил і вказівок, які б встановлювали процедуру виявлення та обробки випадково перехопленого конфіденційного спілкування захисників з клієнтами, а також відсутності незалежного наглядового органу, який здійснював би нагляд за перехопленням приватного спілкування, Європейський суд дійшов висновку, що відповідне національне законодавство не надало заявникам достатніх гарантій для забезпечення проведення негласних слідчих (розшукових) дій у їхніх справах. Отже, було порушено статтю 8 Конвенції у зв'язку з цим. Щодо доступності заявникам постфактум засобів юридичного захисту у їхніх справах, Європейський суд зазначив, що у цій справі можливість заявників відстояти свої права за статтею 8 Конвенції була значно обмежена з огляду на необґрунтовані відмови органів державної влади надати доступ до судових ухвал про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Також Європейський суд відмовився оцінювати потенційну ефективність «другого кроку» двоетапного механізму юридичного захисту, який складається з таких кроків: (1) можливість для заявників подати скарги та/або заперечення за частиною другою статті 303 та/ або частиною третьою статті 309 Кримінального процесуального

кодексу України під час підготовчого засідання; і (2) можливість для них подати цивільний позов про відшкодування шкоди або за статтею 1176 Цивільного кодексу України, або Законом України «Про відшкодування шкоди», оскільки згідно з останньою отриманою від сторін інформацією, провадження щодо всіх трьох відповідних заявників усе ще тривають. Щодо ефективності «першого кроку» у кримінальних справах заявників Європейський суд зазначив, що по-перше, жодна з цих процедур не може бути застосована незалежно, оскільки суб'єкти негласних слідчих (розшукових) дій мають дочекатися, коли буде призначено підготовчі засідання у їхніх кримінальних провадженнях, перш ніж подавати відповідні скарги, однак у цій справі будь-яка потенційна ефективність зазначених засобів юридичного захисту вже була скомпрометована тривалістю відповідного провадження. По-друге, обсяг питань, які вирішуються кримінальним судом у підготовчому засіданні, не включає конкретних повноважень, наданих суддям для перевірки законності чи необхідності дій працівників правоохоронних органів у зв'язку з негласними слідчими (розшуковими) діями, не говорячи вже про будь-які повноваження щодо перегляду обґрунтування, наведеного слідчими суддями під час ухвалення дозволу на проведення таких слідчих дій. Європейський суд зауважив, що спроби другого та третього заявників застосувати наведені в частині другій статті 303 процедури виявилися неефективними на практиці. Зокрема, скарги другого заявника були долучені до матеріалів провадження без їхнього розгляду у підготовчому засіданні. У справі третього заявника у задоволенні подібних скарг було відмовлено, оскільки вони були визнані такими, що не відповідали предмету підготовчого засідання. Крім того, як вбачається з відповідного обґрунтування ВАКС, він не вважав себе компетентним розглядати на будь-якій стадії провадження будь-які скарги, пов'язані з такими слідчими діями, окрім тих, що стосувалися потенційної недопустимості отриманих доказів. Враховуючи відсутність у національному законодавстві конкретних положень, які б встановлювали компетенцію кримінальних судів розглядати суть скарг заявників за статтею 8 Конвенції або у підготовчому засіданні, або під час судового розгляду, неможливість встановити наявності таких повноважень з усталеної судової практики, а також досвід другого та третього заявників, чиї спроби подати скарги у підготовчих засіданнях виявилися неефективними на практиці, Європейський суд дійшов висновку, що передбачена частиною другою статті 303 Кримінального процесуального кодексу України процедура, не відповідає вимогам «ефективного засобу юридичного захисту» для розгляду скарг заявників за статтею 8 Конвенції по суті. Стосовно передбаченої частиною третьою статті 309 процедури, якою не користувався жоден із заявників, Європейський суд, окрім подібних занепокоєнь, як й щодо передбаченої частиною другою статті 303 процедури, не зміг зрозуміти, як заявники могли нею скористатися, враховуючи, що їм було відмовлено в доступі до тих самих ухвал, щодо яких вони теоретично могли подати заперечення за цією статтею. Європейський суд дійшов висновку, що застосовне національне

законодавство не містило достатніх процесуальних гарантій, аби забезпечити заявникам ефективну можливість перевірити, *post factum*, законність і необхідність проведення негласних слідчих (розшукових) дій та отримати відшкодування шкоди у зв'язку з будь-якими стверджуваними порушеннями їхніх прав за статтею 8 Конвенції під час ухвалення дозволу та проведення таких негласних дій. Отже, було порушено статтю 8 Конвенції у зв'язку з цим. У контексті наведеного Європейський суд дійшов висновку, що втручання в права першого, другого та третього заявників, захищені статтею 8 Конвенції, не було здійснено «згідно із законом» з таких причин: (i) не маючи доступу до судових ухвал про надання дозволу на проведення оскаржуваних негласних дій, Європейський суд не може дійти висновку, що вони були постановлені «законно», включаючи вимогу проведення попередньої оцінки «необхідності» таких негласних слідчих (розшукових) дій; (ii) під час проведення оскаржуваних негласних слідчих (розшукових) дій спілкування заявників з їхніми захисниками не було достатньою мірою захищене конкретними та детальними нормами й процедурами, які визначали спосіб виявлення та обробки такого спілкування у випадку випадкового прослуховування, а також у зв'язку з відсутністю незалежного наглядового органу з достатньою компетенцією для захисту заявників від зловживань або помилок з боку працівників правоохоронних органів; і (iii) заявники не змогли отримати достатньо інформації та документів, щоб змістовно оскаржити законність і необхідність проведення оскаржуваних негласних слідчих (розшукових) дій після їхнього завершення, і не мали у своєму розпорядженні ефективної національної процедури для своєчасного розгляду суті їхніх скарг за статтею 8 Конвенції. Розглянувши скарги четвертого заявника Європейський суд повторив, що прослуховування спілкування під час проведення негласного зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж охоплює права за статтею 8 Конвенції усіх сторін такого спілкування, незалежно від того, стосовно телефонного зв'язку кого було ухвалено проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Розглянувши матеріали справи, Європейський суд дійшов висновку, що четвертий заявник, як особа, яка потенційно випадково постраждала внаслідок зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж способом прослуховування телефонних розмов, не мав у своєму розпорядженні будь-якого механізму для перевірки достовірності своїх тверджень, а також законності та необхідності дій органів державної влади, а отже було порушено статтю 8 Конвенції стосовно четвертого заявника. Стосовно скарг другого, третього та четвертого заявників за статтею 13 Конвенції Європейський суд, взявши до уваги свої висновки за статтею 8 Конвенції, дійшов висновку, що немає потреби розглядати їх окремо. Розглянувши скарги заявників за статтею 38 Конвенції, Європейський суд зазначив, що у контексті зобов'язання, яке випливає з тексту статті 38 Конвенції, Уряд держави-відповідача не може посилатися на положення національного законодавства чи інші обмеження, такі як відсутність спеціального рішення іншого державного

органу для виправдання ненадання запитуваних Європейським судом документів. Крім того, Європейський суд зауважив, що положення національного законодавства, на яке посилався Уряд у цій справі, не містить абсолютної заборони, а радше встановлює процедуру та обмеження на розголошення. Проте Уряд не надав практичних пропозицій Європейському суду, які б дозволили йому дотриматися свого обов'язку співпрацювати, вирішуючи будь-які законні занепокоєння, які у нього могли виникнути щодо можливого конфіденційного характеру відповідних таємних за національним законодавством документів. Беручи до уваги наведені міркування і важливість співпраці Урядів під час провадження за Конвенцією, Європейський суд дійшов висновку, що у цій справі Уряд держави-відповідача не дотримався своїх зобов'язань за статтею 38 Конвенції у зв'язку з його відмовою надати документи, які вимагав Європейський суд.

ЗА ЦИХ ПІДСТАВ СУД ОДНОГОЛОСНО

1. Вирішує об'єднати заяви;
2. Вирішує долучити заперечення Уряду щодо вичерпання національних засобів юридичного захисту першим, другим і третім заявниками до розгляду по суті скарги за статтею 8 Конвенції та відхиляє їх, розглянувши суть цієї скарги;
3. Оголошує прийнятними подані всіма заявниками скарги за статтею 8 Конвенції;
4. Постановляє, що було порушено статтю 8 Конвенції щодо усіх заявників;
5. Постановляє, що немає потреби окремо розглядати скаргу за статтею 13 Конвенції, подану другим, третім і четвертим заявниками;
6. Постановляє, що держава-відповідач не дотрималася своїх зобов'язань за статтею 38 Конвенції;
7. Постановляє, що встановлення порушень саме собою становить достатню справедливу сатисфакцію будь-якої моральної шкоди, якої зазнали заявники; 8. Постановляє, що:
 - (a) упродовж трьох місяців з дати, коли це рішення набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції, держава-відповідач повинна сплатити другому і третьому заявникам спільно 6 000 (шість тисяч) євро та додатково суму будь-якого податку, що може їм нараховуватися, в якості компенсації витрат на правову допомогу, які мають бути конвертовані в національну валюту держави-відповідача за курсом на день здійснення платежу та сплачені на банківський рахунок адвокатського об'єднання «Назар Кульчицький та партнери», як того вимагали ці заявники;
 - (b) із закінченням зазначеного тримісячного строку до остаточного розрахунку на зазначену суму нараховуватиметься простий відсоток (simple interest) у розмірі

граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, яка діятиме в період несплати, до якої має бути додано три відсоткові пункти;

8. Відхиляє решту вимог заявників щодо справедливої сатисфакції.